

I ovo godište, kao i ranija, ima ustaljene rubrike: Članci, Dokumentacija i Bibliografija. Priloge donosimo kronološkim redoslijedom unutar onog vremenskog razdoblja, na koje se pojedini rad odnosi.

Bernice Martin, predavač sociologije na Bedford College u Londonu, objelodanila je zanimljiv oveći prilog pod naslovom Leonard Horner: a portrait of an inspector of factories. (Leonard Horner: portret tvorničkog inspektora) (3/1969, 412—443). Horner je preuzeo tu odgovornu dužnost godine 1833. i vršio je punih 26 godina, zaključno do godine 1859. Znači da se više od dva desetljeća brinuo za radne odnose i životne uvjete radništva. Nadzirao je sve radionice i tvornice tekstila u Lancashireu, a osobito je veliku pažnju posvetio uređenju radnih odnosa žena i djece. Doživio je tu rijetku čast, što ističe i autorica, da je njegova nastojanja veoma pozitivno ocijenio i Marx u svom »Kapitalu«. Horner je bio rodom iz Škotske, rođen godine 1785. u Edinburgu, kao sin trgovca platnom. Znači od malih je nogu pratio proizvodnu granu kojoj je kasnije posvetio veliku pažnju, rješavajući u čitavoj tekstilnoj proizvodnji teške i složene socijalne probleme radništva. Prema mišljenju autorice, Horner je po svome mentalitetu bio jedan od posljednjih poznatijih »škotskih prosvjetitelja«, a uz to i revan protestant, pa su sve navedene komponente i uvjetovale i usmjeravale njegov kasniji socijalni rad. Prije preuzimanja odgovorne dužnosti tvorničkog inspektora, Horner se bavio i naučnim radom. Osobito ga je zanimala geologija s arheološkog i mineraloškog stajališta. Prijateljevao je s mnogim zanimljivim ličnostima, među njima i Charlesom Darwinom. Horner je bio svestrano naobražen, pun humanosti, zadojen tipičnim liberalnim duhom s početka 19. stoljeća, pa ga je autorica upravo i s toga stajališta i analizirala, uklopivši ga u opće socijalno-ekonomske promjene u Engleskoj 30-tih godina 19. stoljeća. Godine 1833, kad Horner postaje inspektorom, stupa na snagu u Engleskoj prvi zakon koji je u tvornicama regulirao radne odnose, od radnih uvjeta do radnog vremena. Horner ga je strogo i tačno primjenjivao, zalažući se i za njegovo poboljšanje do kojeg je i došlo godine 1847, kad je dotadašnje 12-satno radno vrijeme za djecu i žene smanjeno na 10 sati. U svome radu autorica je, uz objelodanjenu literaturu, za svoje postavke potpuno iskoristila i Hornerove memoare.

Keith Burgess, asistent za ekonomsku historiju na sveučilištu u Glasgowu, obradio je posljedice tehnoloških promjena, koje su izazvale i veliki štrajk u britanskoj željezničkoj industriji godine 1852. (2/1969, 215—236). Autor svoje analize temelji i na egzaktnim proučavanjima koje je dopunio vrlo dobro izrađenim grafikonima. Možda je naslov rasprave nešto preširok jer se autor pretežno ipak zadržava samo na Londonu.

I treća rasprava obrađuje problem iz engleske povijesti potkraj 19. i na početku 20. stoljeća. Autor, Rodney Barker, profesor političke teorije i državnog prava na sveučilištu Swansea, zadržava se na pitanju odgojnih metoda koje je primjenjivala Labour party u Engleskoj na početku 20. stoljeća. U uvodu se autor zadržava i na prilikama potkraj 19. stoljeća. Autor ustanovljuje da je odgoj namijenjen radništvu imao dva vida. Oficijelni koji se manje-više nastavljao na ranije odgojne metode, kao što su bile obvezatne škole i pojedini univer-

ziteti. S druge se strane kasnijih godina javljaju dopunske radinosti, na čelu s radničkim odgojnim udruženjima, škole za odrasle i udruženje Pučke lige koja je proširivala kulturni horizont uposlenog muškog i ženskog radništva na one probleme, koji su mu do tog vremena bili nedohvatni i potpuno nepoznati. Ta Pučka liga osnovana je u listopadu godine 1908. Osnivač je bila grupa studenata Ruskin Collegea u Oxfordu, nezadovoljna tadašnjim stanjem. Na kraju autor ustanovljuje da je nakon izbijanja prvoga svjetskog rata u odgojnom pogledu i u metodama Labour party zavladao militaristički duh koji se zadržao sve do drugoga svjetskog rata (1/1969, 22—53).

Neobično je zanimljiva studija Anthony d'Agostina, profesora povijesti u San Franciscu. Autor se, naime, pozabavio ličnošću poznatoga poljsko-ruskog revolucionara Jana Waclava Machajskog, rođenog nedaleko mjesta Kielce godine 1866, koji je umro u Moskvi godine 1926. Machajski je zastupao socijalni radikalizam s jakom crtom patriotizma. Prvi put se veoma aktivno angažirao godine 1892, u vrijeme izbijanja velikih štrajkova u Lodzu. Skrenuo je pažnju vlasti na sebe, pa je kazne radi prognan u Sibir. Nakon povratka iz Sibira postaje protivnik marksizma, živi van domovine, veljačka revolucija godine 1917. ga je zatekla u Parizu. Godine 1918. vraća se u Rusiju i u njoj ostaje do smrti (1/1969, 54—89).

Clara E. Lida, profesor povijesti i romanskih jezika na sveučilištu Wesley u Middletownu, iznijela je na vidjelo dosad manje-više nepoznate komponente koje su uvjetovale rad i djelovanje španjolske anarhističke grupe Crna ruka. Mnogi su autori, gotovo do prije nekoliko godina, uopće negirali postojanje te organizacije, smatrajući je pukom maštarijom i neosnovanom legendom. No autorica je, zahvaljujući jednom dokumentu koji je slučajno pronađen u Archivo de Palacio u Madridu, došla u posjed statuta te organizacije koja je, sudeći po svemu, djelovala od godine 1876. do godine 1883. Bila je, zapravo, strah i trepet u Andaluziji, gdje su njeni članovi vršili razne terorističke akcije protiv zemljišnih veleposjednika i feudalne zemljišne aristokracije. Uz zemlju, htjeli su im oduzeti i vlast, i nisu se pri tome žacali nikakvih sredstava. Radu je naslov *Agrarian anarchism in Andalusia. Documents on the Mano negra* (Agrarni anarhizam u Andaluziji, Dokumenti o Crnoj ruci, 3/1969, 315—352).

Ostale studije, objelodanjene godine 1969, obrađuju i problematiku koja se odnosi na prvu polovinu 19. stoljeća, a nekoliko je priloga posvećeno i razdoblju između dva rata. Tako je predavač ekonomske historije na sveučilištu u Hullu A. Mason posvetio veliku pažnju istraživanjima uzroka generalnog štrajka godine 1926. u Velikoj Britaniji. Zahvaljujući novim dokumentima koji su postali pristupačni od godine 1967. nadalje, Mason a i ostali historičari imaju sada nove mogućnosti za daljnje istraživanje tog događaja za koji Mason, vjerujemo s pravom, smatra da je bio jedan od odlučnih obrata u povijesti Velike Britanije između dva rata (1/1969, 1—21).

Thomas A. Knapp, profesor povijesti na Loyola sveučilištu u Chicagu, iznio je na vidjelo neke nove momente iz vremena takozvane »Weimarske Republike«, i to odnose Centrumaša spram Reichsbannera. Autor naglašava da su Centrumaši nastupili »sa starom zastavom u novom vremenu«, iako nikada, sve do Hitlerova dolaska na vlast, nisu potpuno zanemarili ranije veze s Reichsbannerima. Jači raskorak nastaje u času, kad vlast preuzima Heinrich Brüning, godine 1930, koji je, kao što je poznato, počeo provoditi strogu financijsko-

-privrednu politiku i razdvajati tadašnje političke stranke i frakcije (2/1969, 159—179). U rubrici Dokumenti su i ovaj put objelodanjeni novopronađeni dosad nepoznati materijali. Tako je L. J. van Rossum, rukovodilac slavenskog odjela u amsterdamskom Institutu, objavio jedno nepoznato pismo Trockoga. Ono se u originalu nalazi u kolekciji poznate holandske socijalistkinje Henriette Roland Hols u amsterdamskom Institutu. Trocki je pismo napisao na početku godine 1916. i uputio ga Roland Holsovoj s kojom je bio u prijateljskim vezama. Pismo je pisano ruski, te je i objelodanjeno u originalu i njemačkom prijevodu. Iz pisma saznajemo da su u to vrijeme vladale već stanovite opreke zbog stavova koje je izražavao Lenjin, a Trocki im se opirao i suprotstavljao. Osim toga se Trocki u istom pismu dosta opširno zadržava na novoj marksističkoj reviji pod nazivom *Vorbote* koja je, kao glasilo zimerwaldske ljevice, izlazila u Švicarskoj od siječnja do travnja godine 1916. Trocki kritizira priloge, a zamjera i Holsovoj zbog nekih njenih stavova, odbijajući u isto vrijeme suradnju koju je ona čini se tražila. Na kraju naglašava i potcrtava u pismu da će veoma rado surađivati u publikaciji u kojoj će ona »stvarno biti redaktor«, što drugim riječima znači da stavlja u sumnju njeno redaktorstvo u reviji *Vorbote*. Uostalom, manje-više bilo je poznato da su iza svega stajali Lenjin i njegovi sljedbenici (2/1969, 251—266).

Mnogo je zanimljiviji drugi jedan dokument koji je na sreću spašen i sačuvan do današnjih dana. Riječ je o originalnim zapisima Maxa Nettaua iz godine 1940, a sadržavaju izvanredno vrijedne biografske i bibliografske podatke o »Herodotu anarhizma«, kako ga poneki nazivaju. Smatraju ga, naime, i to s pravom, »ocem anarhističke« historiografije kojoj je posvetio manje-više svoj dugi i veoma buran život. Rodio se u bečkom predgrađu Neuwaldeggu godine 1865, a umro je u Amsterdamu godine 1944. Od najranije mladosti Nettau je bio »slobodouman socijalist, bez ikakvog javnog djelovanja«, takvim se osjeća od godine 1880. pod neposrednim uplivom Heinea i Börnea. No s vremenom se u njemu javlja otpor manje-više svim tadašnjim socijalističkim grupama, razvija vlastiti protudržavni socijalizam, proširujući ga sve do anarhizma. Uz političke probleme bavi se mladi Nettau i strogo znanstvenim pitanjima, posvećuje velik dio vremena studiju keltskih jezika, napose kimričkom dijalektu, te je s toga područja i branio disertaciju na sveučilištu u Leipzigu godine 1887. U toku svoga dugog života neobično mnogo putuje, između ostalog boravi od godine 1887. veoma često i dugo u Londonu, te ga nalazimo od jutra do sutra u British Museumu. Radeći na socijalističkim listovima, bavi se idejom izrade opće bibliografije socijalističke štampe. No ubrzo odustaje jer je uvidio da je zadatak preglomazan za jednu osobu. Kako je u međuvremenu stekao svestrano znanje o anarhističkoj literaturi i o djelovanju pojedinih anarhista, javlja se prvim priložima, koje posvećuje Dejacqueu i Coeurderoyu. Priloge je otposlao u Mostov poznati list, *Freiheit*, koji je najprije izlazio u Londonu, ali je bio zabranjen zbog napisa u ciničnom tonu u povodu ubistva ruskog cara Aleksandra II. Most seli s listom u New York, pa mu Nettau šalje svoje priloge i u New York. Ovom prilikom želimo upozoriti na to da je i naša »anarhistička« grupa, koja je u Hrvatskoj otkrivena godine 1884, također imala veze s Mostom, pa mu je iste godine odaslala jedno otvoreno pismo u kome je opisala svu bijedu našega radništva. Na lični Mostov zahtjev, šalje Nettau uz ostale svoje priloge i jedan oyeći pod naslovom Die historische Entwicklung des Anarchismus. Zur Biographie Bakunins. Prilog je objavljivan u listu *Freiheit* od siječnja do travnja godine 1891. Nakon toga nastavlja Nettau svoja

istraživanja o Bakunjinu, proširujući ih putovanjima po Švicarskoj, Italiji, Rumunjskoj i drugim zemljama. Prvi rezultat toga rada bila je njegova *Bibliographie de l'Anarchie* koju je objelodanio u Bruxellesu godine 1897. Bibliografija je imala impozantan opseg od 294 strane. Kao faksimilirano izdanje objavljena je u New Yorku godine 1969. U međuvremenu je Nettau prisustvovao i osnivačkom kongresu II internacionale u Parizu godine 1889, a vidimo ga i na nekim kongresima. Naravno, svugdje istupa kao okorjeli anarhist. Nakon svih tih naučnih i političkih putovanja smiruje se na nekoliko godina u Beču, a napušta ga definitivno nakon Hitlerova ulaska u Austriju godine 1938. Na sreću, iz materijalnih razloga bio je prinuđen prodati svoju golemu rukopisnu zbirku koja je tako još godine 1935. dospjela u amsterdamski Institut, gdje se i danas nalazi. Zahvaljujući tom sretnom slučaju, sačuvana je i Nettauova bio-bibliografija iz koje smo crpili navedene podatke što samo djelomično osvjetljavaju rad jedne zanimljive ličnosti, koja zaslužuje mnogo stvestraniju i potpuniju obradu, a za što na sreću postoje sačuvani i dostupni materijali (3/1969, 444—482).

Na kraju svakog broja, kao i uvijek, objelodanjena je iscrpna bibliografija novih historijskih djela koja na širokome planu obrađuju gotovo sve pojave i promjene u ljudskome društvu na svih pet kontinenata.

*Miroslava Despot*